

חשון, תשע"ו נובמבר 2016

כללי אתיקה במחקר

כללי האתיקה המחקרית המובאים להלן מתבססים ברובם על הכללים שפורסמו על ידי ועדת האתיקה במחקר של מכון מופ"ת וכן על הנחיות המדען הראשי וחוזרי מנכ"ל של משרד החינוך. כל הצעת מחקר שתוגש, חייבת לעמוד בסטנדרטים מקצועיים המקובלים במוסדות להשכלה גבוהה. לא כלולים כאן כללי אתיקה למחקרים קליניים או מחקרים בבעלי חיים. מחקרים אלו ידרשו לעמוד בכללי אתיקה נוספים.

כללים משותפים לכל תחומי המחקר

- א. החוקרים יעשו ככל הנדרש כדי להבטיח שהרעיון למחקר, תכנונו, אופן איסוף הנתונים, ניתוחם, התוצאות המפורסמות ופרשנותן יהיו שלהם בלבד, ולא יועתקו ממקור אחר ללא אישור או ללא ציון מפורש של המקור בפרסום, ושהפרסום אינו נגוע בגניבת דעת או בגניבת רעיונות (פלגיאט).
- ב. החוקרים יישאו באחריות מלאה למחקר הנושא את שמם, וינקטו אמצעי זהירות סבירים כדי להבטיח שהתוצאות המדווחות נאמנות לממצאים שנבעו ממנו, ואין בהן מצג שווא או הטעיה.

כללים הנוגעים למחקרים במדעי החברה

תכנון וביצוע המחקר

- א. בכל הליך תכנון המחקר וביצועו תהיה הקפדה על שמירת הכבוד, הרווחה והבטיחות של המשתתפים. זהות המשתתפים לא תיחשף בכל שלב שהוא במחקר אלא בהסכמתם המפורשת שתינתן בכתב.
- ב. על מחקר המתנהל במוסד חינוכי לקבל אישור מהמדען הראשי של משרד החינוך. הנוהל מאפשר למנהל מוסד חינוכי להתיר ביצוע של מחקר ללא צורך בהיתר המדען הראשי בתנאי שיעמוד בתנאים הבאים: 1. המחקר נוגע לחיי המוסד החינוכי שבמסגרתו נעשה המחקר. 2. אופי העבודה הוא חקר מקרה והיא מיועדת להתבצע רק במוסד החינוכי של המנהל המזמין או המתיר את ביצוע העבודה. זאת לאחר שהתקבלה בקשה לביצוע המחקר. 3. את העבודה יבצע חוקר במוסד להשכלה גבוהה או סטודנט במסגרת לימודיו במוסד כזה ובתנאי שהיא לא תשמש לצרכיו הפרטיים של מנהל המוסד החינוכי או מי מחבריו.
- ג. בעת תכנון המחקר יש לבחון את כלל הסיכונים האפשריים למשתתפים. אם נגרמו למשתתפים או למשפחותיהם סיכונים או נזקים בלתי צפויים, יש לפעול מיד להסרת הסיכון, כולל באמצעות הפסקת המחקר. בד בבד יש לדווח בעניין זה לאלתר לוועדת האתיקה.

ד. החוקר/ת הראשי/ת אחראי/ת לכך שהמחקר יתועד באופן ברור ומדויק. חשיפה של תיעוד תוצאות המחקר תתאפשר לפי דרישה סבירה של שופטים אקדמיים, רשות המחקר או הנהלת המכללה, וזאת בכפוף לכלליים משפטיים, אתים ומקצועיים לשמירה על סודיות ופרטיות.

ה. יובהר כי בכל שינוי מהותי בכלי המחקר, במהלך המחקר או באוכלוסיית המשתתפים יש להגיש בקשה מעודכנת לוועדת האתיקה.

הסכמה מדעת

- א. אנשים ישתתפו במחקר רק לאחר שהביעו הסכמה מדעת ומראש.
- ב. הסכמה מדעת תינתן לאחר שיובהרו למשתתפים באופן ברור מטרות המחקר, מהלכו, התועלת הצפויה מהמחקר והסיכונים הכרוכים בהשתתפות בו.
- ג. לא יופעל על אדם לחץ ישיר או עקיף להשתתף במחקר.
- ד. כל משתתף רשאי לסרב להשתתף במחקר ו/או להפסיק את השתתפותו בכל עת. על החוקרים לציין במפורש בפני המשתתפים כי שמורה בידם הזכות להפסיק את השתתפותם בכל עת.
- ה. קטינים, פסולי דין או בעלי מוגבלות שאינם מסוגלים לתת הסכמה בכתב מדעת ומראש ישתתפו במחקר, רק לאחר הסכמה מדעת מראש של האפוטרופוסים החוקיים שלהם (בדרך כלל ההורים). בנוסף על כך יש להסביר להם בעל פה את מטרותיו של המחקר, ולהבהיר להם בלשון בהירה ככל האפשר, כי הם זכאים להפסיק את השתתפותם בכל עת.
- ו. במחקרים שיש בהם דרישה מתודולוגית המצריכה הסוואה זמנית של מטרת המחקר האמתית רשאים החוקרים לספק מידע חלקי בלבד, ולדחות את מתן ההסבר המלא על מטרות המחקר עד לתום הניסוי או תכנית ההתערבות. לאחר מכן, על החוקרים למסור למשתתפים מידע מלא על המחקר כמפורט לעיל.
- ז. ההשתתפות במחקר היא בהתנדבות, והמשתתפים לא יקבלו עליה תגמול כספי. ניתן יהיה לתת שי סמלי וצנוע. אם יינתן שי, יש לציין זאת בהצעת המחקר.
- ח. במחקרים אנתרופולוגיים או אתנוגרפיים בהם אין אפשרות לקבל הסכמה מדעת מכל המשתתפים, יש לעדכן אותם במידת האפשר על קיומו של המחקר. בכל מקרה – כאשר לא ניתן ליידע או לקבל הסכמה מדעת - אין לחשוף אותם למצבים שלא היו נתקלים בהם אלמלא היה מתקיים מחקר.
- ט. לא יאושר מחקר, אשר לדעתה של ועדת האתיקה יש בו סיכון משמעותי למשתתפים, גם אם אלה נתנו את הסכמתם מדעת.

לסיכום, מומלץ להיוועץ בקוד האתי של האיגוד האמריקני למחקר בחינוך, הנמצא בקישור: <http://www.aera.net/AboutAERA/KeyPrograms/SocialJustice/ResearchEthics/tabid/10957/Default.aspx>, ובסקירה בנושא שערך ד"ר דניאל שפרלינג ממרכז המידע שבמכון מופ"ת, הנמצא בקישור: http://library.macam.ac.il/study/pdf_files/d11972.pdf